

perspektiv öppna upp för en både tydligare och mer mångfacetterad förståelse av enskilda fenomen.

Det unika bidraget från boken är att den innehåller en stor mängd tillförlitliga fakta. Varje artikel avslutas med en kort och grundläggande referenslista, som i några fall dock saknar viktig litteratur. Ibland tvekar jag på att bokens redaktör hittat verkliga experter på respektive specialämne, något som kanske är en omöjlighet. Boken fungerar trots detta väl både som uppslagsverk och referensverk.

Jonathan Peste

Engberg-Pedersen, Troels, Niels Peter Lemche & Henrik Tronier (red.): *Kanon: Bibelens tillblivelse og normative status. Festskrift til Mogens Müller i anledning af 60-års-fødselsdagen den 25. januar 2006 (Forum for Bibelsk Exegese 15). 309 sid. Museum Tusulanums Forlag, Köpenhamn 2006.*

I Sverige — liksom i Danmark — pågår en debatt om det önskvärda i att forma en litterär kanon för det egna landet. Detta har inneburit att ordet «kanon» plötsligt har fått ny aktualitet. Begreppet är väl annars mest förbundet med de bibliska skrifter som brukas i kyrkan och som har normativ status där.

När en festskrift till den danske professorn i Nya testamentet vid Köpenhamns universitet, Mogens Müller, fått namnet *Kanon*, knyter detta an både till den inledningsvis nämnda debatten och till Bibeln som kristen normerande skrift, samt naturligtvis till festföremålets egna intressen. Den person som med denna skrift hyllas med anledning av sin sextioårsdag är ju känd för sitt hävdande att Septuaginta är de första kristnas bibel, de första kristnas rätta kanon.

Festskriften innehåller 18 artiklar på fyra språk: danska (10), tyska (4), engelska (2) och svenska (2). De flesta medverkande är danska kolleger till Mogens Müller, men även en del andra finns med, däribland de två svenska professorerna Lars Hartman och Birger Olsson. Som väntat och vanligt i en festskrift är innehållet blandat och nivåerna varierande. Det rör sig om allt från ganska teknisk och snårig exegetik till en personlig inbjudan till festföremålet med hustru att besöka Lund och ta del av kyrkkaffe med tårta — förutsatt förstås att den svenske professor som inbjuder befinner sig hemma vid tillfället.

Festskriftens sammanhållande tema är alltså kanon. Och bokens underrubrik är «Bibelens tillblivelse og normative status». Efter ett förord av bokens redaktörer följer en programmatisk och sammanfattande artikel av Mogens Müller själv: «Septuaginta som kanonisk udgave av Det Gamle Testamente». Här får alltså den person som står som mottagare av skrif-

ten utrymme att kort presentera sin grundläggande tes att Septuaginta är den första kristna kyrkans kanon. Inte minst ligger i detta också en notering att det därmed föreligger en tolkningsprocess inom kanon själv, eftersom varje översättning också är en tolkning.

Sedan följer så en rad mer eller mindre intressanta artiklar i anslutning till temat. Bodil Ejrnæs skriver om Gamla testamentet som helig skrift. Knud Jeppesen argumenterar för Septuagintas värde utifrån dess position mellan judendom och kristendom. Martin Rösel undersöker teologin i Septuaginta. Niels Peter Lemche kritiserar von Rads sätt att arbeta med gammaltestamentliga teologi och skriver i sammanhanget lite onyanserat om evangeliska («evangeliske») bibelläsare som fundamentalister. Thomas L. Thompson resonerar mer principiellt om kanon och vetenskaplig tolkningskontext. Lone Fatum behandlar skillnaden mellan kanon och pensum med utgångspunkt från de danska diskussionerna om en litterär kanon. Och så vidare.

De två svenska bidragen behandlar dels Markus-evangeliet läsares bibel, dels apokryferna som helig skrift. Den förra artikeln — av Lars Hartman — anknyter till dennes arbete med kommentaren till Markusevangeliet i KNT-serien. Den senare artikeln — av Birger Olsson — redogör för apokryfernas återkomst i den svenska bibeln och evangelieboken. På en punkt finns där en liten oklarhet. Det står om evangelieboksgruppen att man inte i denna diskuterade läsningar ur apokryferna. Detta stämmer inte helt; vi diskuterade saken men beslöt att inte ta med några apokryfa texter i vårt förslag. Apokryfernas införande i den svenska evangelieboken kom mycket sent i processen.

Utän att nedvärdera något av de många bidragen i denna fylliga festskrift tar jag mig friheten att ändå särskilt lyfta fram ett par av artiklarna i boken. Den ena är Jesper Tang Nielsens betraktelse över Johannes-evangeliet skrift- och självförståelse. Visserligen är artikeln i vissa delar onödigt tillkrånglad, men innehållet i bidraget ger det som är en del av syftet med vetenskapligt arbete: att utmana till reflektion. Två tankegångar har kanske särskilt intresse. Dels att skriftens helighet och inspiration beror på social överenskommelse och inte på textens innehåll. Dels att kanonisk status för en skrift först kan uppnås sedan det gudomliga blivit frånvarande; det kanoniska ersätter det gudomligas närvaro. Särskilt det senare illustreras av Johannes-evangeliet; evangeliet om Jesus ersätter den frånvarande Herren.

Den andra artikeln som jag vill lyfta fram är Geert Hallbäcks översättning av och kommentar till *Canon Muratori*. Det är en i bästa mening upplysande artikel som har en plats i varje introduktion till diskussionen

om kanonbildningen i den tidiga kyrkan. Att på detta sätt få läsa en mångomskrivnen text är av stort värde.

Festskriften till Mogens Müller är innehållsrik. Det är positivt att en bok ägnas ett ämne som i den internationella vetenskapliga debatten på senare år rönt stor uppmärksamhet. Här finns något för de flesta som intresserar sig för ämnet. Dessutom är de olika artiklarna föredömligt korta. Vad jag saknar är en fyligare presentation av bidragsgivarna. Jag hade också önskat noter nederst på varje sida i stället för i slutet av varje kapitel. Med dagens tryckmetoder borde det vara möjligt att åstadkomma detta utan större problem. Det är helt enkelt inte läsvänligt med noter på det sätt som denna bok har dem. Och i en bok som frimodigt använder sig av tyska, franska, engelska och latin borde det också vara möjligt att skriva ut texterna på grekiska och hebreiska. Som det nu är, är de hebreiska transkriptionerna mycket svårästa även för den som behärskar hebreiska.

LarsOlov Eriksson

Eldon Jay Epp: *Junia. The First Woman Apostle. 138 sid. Fortress Press, Minneapolis 2005.*

1863 ägde ett mer varaktigt könsbyte rum i svensk bibelöversättningshistoria. Junia i Romarbrevet 16:7 blev då en man, Junias, i den s.k. Lektorernas översättning. Denne man Junias återkom sedan i bibelkommissionens alla översättningar (1873, 1877, 1882, 1883, 1907, 1912 och 1917), i alla privata översättningar efter 1863 och också i Nya testamentet 1981/Bibel 2000. I vår senaste översättning står det: «Hälsa Andronikos och Junias, mina stamfränder och medfångar; de är högt ansedda som apostlar och har bekant sig till Kristus före mig». Till detta fogas en not: «Annan tolkning «Junia»», med en hänvisning till artikeln Apostel i uppslagsdelen.

I de första biblarna på svenska stod det *Juniam*, en ordform som naturligt uppfattas som ett kvinnonamn. Man följde här den traditionella formen i Vulgata och inte Luther som tydligt markerat att det är en man. I 1703 års kyrkobibel ändrades namnet till *Junia*, i namnregistret dock «Junias, en christtrogen i Rom». Man kan nog säga att svenskarna har mött en kvinna på detta ställe ända fram till senare delen av 1800-talet.

I Gezeliernas bibelverk från början av 1700-talet antas hon vara Andronikus hustru, välkänd bland apostlarna. I mitten av 1800-talet skriver Peter Fjellstedt: «antingen så att de sett Herren Kristus före eller åtminstone efter Hans uppståndelse och i denna del likaktade med apostlarna, eller så att de varit hos apostlarna väl kända». Och litet senare Hans Magnus

Melin i sitt stora bibelverk: «berömligt kända hos apostlarna, såsom deras biträden i kristlig verksamhet, eller så att Andronikus och hans hustru Junia för deras evangeliska lärarverksamhet själva räknades bland apostlarna i vidsträcktare mening, evangeliska sändebud, med sådan rätt som t.ex. Aquila och hans hustru Priskilla skulle kunna få benämnas».

Provöversättningarna 1780, 1853 och 1861, men märkligt nog inte 1816, har en kvinna, Junia. Samuel Ödman, som tillsammans med J. A. Tingstadius hade huvudansvaret för provöversättningen 1816, använde också namnet Junias i sin parafra av nytestamentliga texter. Men det övertygade inte A. E. Knös och andra 1853 och 1861.

Könsbytet i den exegetiska världen skedde successivt, först i översättningar och enskilda kommentarer, sedan i de grundläggande filologiska hjälpmedlen och sist i de vetenskapliga textutgåvorna. Ett försiktigt alternativt förslag blev efter hand den fulla sanningen. Under revideringen av King James' Version på 1870-talet hävdade den kände bibelforskaren J. B. Lightfoot 1871 att vi förmodligen bör återge namnet *Jounian* med Junias (dvs. Junianus) och inte Junia. Det blev också resultatet i Revised Version 1881 fast hans exegetiska kolleger Westcott och Hort i sin banbrytande textutgåva från samma år hade Junia.

I ordboken kom Junias in 1886 i en utgåva av Grimms lexikon och i grammatiken genom Blass grundläggande arbete 1896. Liksom sina föregångare är Walter Bauer försiktig i sin första upplaga 1928: Junias (icke belagt på andra ställen), förmodligen en kortform av det vanliga Junianus. I senare utgåvor hänvisar han till Hans Lietzmanns kommentar: «eftersom de följande påståendena måste avse en man». I den mest använda textutgåvan (Nestle) blev Junia en man först 1927, utan någon som helst motivering från textutgivarens sida.

Detta sista finns att läsa i en bok om Junia av den amerikanske exegeten och textkritikern Eldon Jay Epp, en reviderad version av en lång artikel i festskriften till J. Delobel från 2002. Epp har gett oss den mest utförliga presentationen av fallet Junia i exegetikens historia. När det gäller översättningar begränsar han sig till den engelskspråkiga tradition.

Epp diskuterar inledningsvis de svårigheter som uppstår när man idag vill fastställa den ursprungliga texten. Det kan finnas en mångfald redan från början, t.ex. i fråga om «i Rom» i Rom 1:7, 15 och «i Efesos» i Ef 1:1. Ställen som inkluderar genusfrågor, t.ex. 1 Kor 14:34 f och Mark 10:2–12 (par.), kan vara särskilt svåra. I Rom 16:7 stor det dock tydligt med stora bokstäver IOYNIAN. Men det finns inga accenter i de tidiga handskrifterna. Det är först under medeltiden när man börjar använda små bokstäver och accenter som man kunde markera med en accent över i-et att